

Lucie Hajdůšková

PROFESNÍ A OSOBNÍ TENDENCE V ROLI UČITELE VÝTVARNÉ VÝCHOVY

[doktorská disertační práce - posudek oponenta]

S potěšením a zájmem jsem se začel do práce kol. Hajdůškové. Textů zabývajících se kroskurikulární implementací témat osobnostně sociálního a mravního rozvoje je u nás opravdu jako šafránu. Přitom právě tento přístup (osobnostní etc. rozvoj 'napříč učivem') je často skloňován, jako základní forma implementace např. průřezového tématu "osobnostní a sociální výchova" do praktické práce školy. A najdeme ho vepsaný téměř v každém školním vzdělávacím programu. Skutečnost však bývá jiná.¹ Kulantně řečeno: "Mapa (čímž míním školní vzdělávací programy) není skutečné území"² (čímž míním praxi škol...). Proto oceňuji, že se tu objevuje práce, která na tomto poli operuje.

Posudek považuji za pokračování 'edukačního procesu' v rámci nejvyššího stupně vysokoškolského studia. Pokusím se tedy o to, aby nejen hodnotil, ale též přinášel autorce podněty, které by mohly sloužit k jejímu dalšímu profesnímu zdokonalování. Současně autorku upozorňuji, že náš způsob uvažování o pedagogických jevech i vyjadřování se o nich není zcela identický, z čehož vyplývá i jistý (samozřejmý) kognitivní nesoulad mezi autorčíným písemným podáním jejích témat a mých myšlenkovým zpracováním obsahu (ale i formy) jejího textu, který se nutně projeví v některých mých níže uvedených komentářích.

Text posudku bude organizován takto:

A. Dopustím se nejprve čehosi, co bude de facto 'čtenářským deníkem' oponenta.

Budu reflektovat text postupně tak, jak ho budu číst. Zde se budu zastavovat jen u toho, s čím nejsem srozuměn, co považuji za polemické nebo čemu nerozumím. A budu tu i klást otázky či náměty k rozpravě.

B. A posléze provedu shrnutí podle fakultou požadovaných bodů.

Str. 1 – Úvod. Hned druhý odstavec otevírá téma práce, ale bohužel pro mne ne tak, abych mu zcela porozuměl. Co míní autorka osobní tendencí a profesní tendencí, o nichž práce má být? Z odstavce vyplývá, že onou tendencí je mezilidský vztah ... to se mi ale jeví ale ne zcela jasné – je vztah tendencí? A navíc tápu stále, pokud jde o podstatu oné tendence či onoho vztahu.

Str. 1 – Hledám jasné a srozumitelné vymezení cíle celé práce, ale nenalézám ...nebo špatně čtu?

Str. 3 a další – Nejsem si jist, zda se shodneme v tom, co je zde zváno 'skrytým kurikulem'. Nejprve se mi v textu jeví (odst. 2), že skrytým kurikulem je vztah mezi učitelkou a žáky, který je aktualizován v dané chvíli tím, že učitelka zjistí „nelegální“ činnost žáků (studium nahotinek v časopise Playboy). Resp., že skrytým kurikulem je to, jak učitelka na tuto skutečnost zareaguje. V situaci, v níž se žáci cosi naučí o komunikaci vůbec z komunikace učitele objevivšího studium soft porna, v takové situaci se jistě skryté kurikulum aktualizuje.

¹ Upozorňuji, že toto tvrzení není výsledkem mého výzkumu, ale prostého empirického zobecnění zkušeností jak 'mých' studentů, tak kolegů či mých vlastních. Zkušeností nabytých při návštěvách škol či s při neformálních rozhovorech s pedagogy.

² Korzybski.

To by též odpovídalo definicím skrytého kurikula, jímž je *nezamýšlené působení zřetelného kurikula nebo učitele jako jednajících bytosti, zejm. v oblasti soc. dovedností etc.*

Vzápětí v textu však, pokud správně čtu, autorka prohlašuje skrytým kurikulem obsah Playboye, resp. erotickou tematiku.³ Pokud přistoupíme na tuto 'přesmyčku', pak ovšem můžeme za skryté kurikulum prohlásit de facto cokoli, co si žák čte nebo prohlíží nelegálně při hodině nebo i to, že spatří oknem třídy neobvyklý letoun atd. Vzniká však otázka, zda se skutečně jedná o ono 'skryté' kurikulum. Pokud vím, toto kurikulum (viz jeho kurzivní popis výše) má být tak či onak spjato s provozem či edukačním životem školy, jak bylo řečeno – s oficiálním kurikulem nebo jednáním učitele.⁴ To, že si něco čtu pod lavicí však definici skrytého kurikula neodpovídá, neboť toto čtení není paralelním nezamýšleným formativním důsledkem explicitního kurikula ani jednání učitelky.

Hledím-li do Playboye inkognito v lavici nebo na lavičce před školou po vyučování, to je principiálně prakticky totéž. Ale asi jen těžko prohlásíme četbu⁵ Playboye před školou za skryté kurikulum.

To, co učitelka udělala, nebylo zřejmě nic jiného, než že přijala tématickou nabídku žáků (nevyplývající sekundárně ani z kurikula ani jejího chování) a zapracovala ji (svým způsobem dovedně) do pro ni akceptovatelného a – jak tomu rozumím – ve výtvarné výchově běžného kurikula.

Daleko přesnější je zřejmě pro danou 'situaci' slovní obrat, který autorka (avšak zdá se, že jen mimochodem) používá na str. 14. Tam ve vztahu k Playboyi nepoužívá pojem skryté kurikulum, ale sousloví: „obsah nabízený ve spontánně vzniklé sociální situaci“.

Str. 9 – V tabulce je jako skryté kurikulum uvedena otázka: "S jakými znalostmi budu nyní přistupovat k lidskému tělu..." atd.? Domnívám se, že je to spíše otázka po žákovských prekonceptech. Ty však nepovažujeme za součást skrytého kurikula.⁶ A pokud ano, prosím o doklad.

Ocenil bych tedy, kdyby autorka v práci jasně definovala, co míní skrytým kurikulem!

Ale zpět k dalším tématům:

Str. 4 – Na základě čeho autorka dospěla k závěru, že v osobnostní a sociální výchově „...je téma mezilidských vztahů ústředním jádrem práce s obsahem.“? Nic takového, pokud vím, nikde napsáno není ...

Str. 7 – Jako čtenář bych nepochybně ocenil, kdyby mi text nabídl konkrétní informaci o tom, co vykonal učitel Brejcha (i když je možné i to, že Brejcha je natolik známá osobnost, že přiznanou neznalostí jeho skutků sám se pasuji na ignoranta ...).

³ Že by kvůli tomu, že Playboy byl 'skryt' pod lavicí?

⁴ Nebo viz: "A term [hidden curriculum] used to describe the unwritten rules and expectations of behavior that we all seem to know, but were never taught." (Bieber, J. Learning disabilities and social skills with Richard Lavoie: Last one Picked ... first one picked on. Washington DC: Public Broadcasting Service 1994)

⁵ Těž skrytou (aby kolemjdoucí, třeba i učitelé, neviděli...).

⁶ Pokud bychom zašli takto daleko, museli bychom zřejmě připustit, že skrytým kurikulem je i to, když třeba příliš těsná guma u trenek tlačí žáka během vyučování do břicha a vede ho tak k ve škole nabyté zkušenosti, že na dlouhé sezení je dobré mít delší gumu ...

Str. 16 – Jakési – se samozřejmostí podané – ‘překlopení’ Hernandezovy otázky „Co o mně vypovídá tento projev?“ do otázky: „Co o mně vypovídá můj postoj k tomuto projevu?“ se mi jeví dost smělé. Původní Hernandezova otázka je totiž novou otázkou (po něčem zcela jiném) víceméně smetena... Doporučuju opatrnost! Slova nejsou jenom slova...

Str. 31 – Možná spíše ‘postavu’ než ‘roli’, ale to odkazují k teatrologické terminologii, která v tomto textu není tou ‘metropolitní’, takže jde jen o poznámku in margine...

Str. 32 – Co znamená po výtvarníka ‘být uvnitř hry’? Co je míněno pojmem ‘role herní figury’? Ať čtu jak čtu, vytváření postav v divadelním smyslu tu nenalézám. Naopak tu nalézám, pokud dobře chápu, reflexi. To, že něco reflektuji, to ale snad neznamená automaticky, že vytvářím postavu či hraju roli...(?)

Str. 34 – Pokud ale říkám autorovi díla „Jsi skvělejší zombie...“, pak spíše jen odkazují ke světu fikce, k typu autorovy fantazie a používám k tomu verbální metaforu. Ale jen těžko mohu shledat, že ten, kdo tento výrok říká, je a jedná uvnitř fikčního světa ... možná se opírá o veřejně otevřené vstupní brány do tohoto světa, ale zdá se mi, že nic víc...

Str. 53 – Je mi líto, ale nalézám ‘stejný motiv’ jako na str. 4. Jde o větu „Josef Valenta skrytost některé ze vzdělávacích složek rozlišuje také na dvě varianty a nazývá je: a) rozpoznání jevů v praxi a b) praktické (po)rozumění jevům v praxi.“ Nechci autorku zklamat, ale rozpoznání jevů v praxi a praktické (po)rozumění jevům nejsou dvě varianty skrytosti vzdělávacích složek. Ba ani v mém textu, z něž je citát vyňat nic nenasvědčuje tomu, že by to tak bylo míněno. Jedná se toliko o učitelské dovednosti (resp. jakési sub-kompetence), které mohou sloužit v nejrůznějších kontextech.

Nicméně ještě poznámku: Začínám mít puzení zobecňovat... Možná je to ode mne troufalé, ale z některých předchozích příkladů (s. 4 a s. 53, ale i 16) mi vystává otázka, zda autorka s některými tvrzeními příliš volně nemanipuluje ...

Samozřejmě, že mne to v další četbě činí nejistým, protože: Co když interpretace či parafráze různých zdrojů, s nimiž se v textu pracuje, mění smysl původní informace obsažené ve zdroji? A např. vkládají citovanému autorovi do úst něco, co ve skutečnosti neřekl, avšak autorce by se právě hodilo, kdyby to řekl?

Str. 52 a další – Těšil jsem se na shrnutí, resp. na slíbené ‘stručné popsání’. Kapitola 2. velmi podrobně a šikovně analyzuje lekce nebo přípravy. Tyto analýzy však nejsou uvozeny žádnou základní otázkou či konkrétnější informací pro čtenáře o tom, ‘po čem’ autorka půjde (krom obecného označení tématu v úvodu). O to více jsem pak očekával resumé, souhrn, celkový výsledek předložených analýz. Možná špatně čtu, ale slíbené shrnutí na str. 55 se mi jeví být spíše obecně teoretickým výkladem, než shrnutím využití empirického materiálu.

Str. 57 – ... Otázku vztaženou k šetření v předchozí kapitole nalézám až na začátku kapitoly následující – to už ale tato otázka, bohužel, nemá vliv na ono shrnutí...

Str. 63 – Toto je opravdu jen okrajové, nicméně: Mohu-li si dovolit otázku tohoto typu, pak se ptám: Proč autorka důsledně nemluví o učitelkách, ale o „paních učitelkách“? Když se navíc jedná i o slečny?⁷

Str. 70 – Musím se přiznat, že nerozumím zcela větě: "Takové využití výtvarné techniky nebo formy není odborné v OSV (Valenta 2006, s. 130) a nemůže být odborné ani ve výtvarné výchově." A tedy jen intuitivně, ale přece, cítím nejistotu v tom, zda autorka (opět?) nevidí v mém textu něco, co tam není.

Str. 77 – Budu zřejmě prosit o vysvětlení věty "Protože osobnostní a sociální složka je přirozenou součástí uměleckých aktivit (viz výše např.: kap. 3.1.2.) a patří tedy do obsahu výtvarné výchovy, spadá do okruhu výzkumů tzv. didaktických znalostí obsahu (pedagogical content knowledge, Shulman, L. S.; Janík, T.), ovšem přesahuje ji do roviny výchovné v užším slova smyslu."

Nerozumím úplně přesně tomu, proč by osobnostní a sociální složka obsahu uměleckého oboru měla být předmětem výzkumu učitelových didaktických znalostí učiva a jak to souvisí s přesahem do výchovné roviny.⁸

Str. 78 – Čili jestli dobře rozumím, základní výzkumná otázka jsou vlastně dvě otázky... Mimochodem, stále jsem se ještě nedočel, co autorka míní pod oněmi klíčovými pojmy "osobní" a "profesní tendence"...

Str. 79 – Metodologie je podle mého úsudku adekvátní, vhodná, technicky dobře zvládnutá. To autorku ctí!

Ctí ji i to, že nepodlehla jevu, s nímž mívám u podobných prací tu pochybnou čest, totiž že nevydává prosté empirické zobecnění své zkušenosti za kvalitativní výzkum.

I když i tady bych doporučoval opatrnost. Např. na str. 78 autorka uvádí tento cíl svého šetření: „Prvním cílem je identifikovat a popsat typické pravidelnosti ve struktuře vyučovací hodiny, které se týkají vazeb mezi osobní a profesní tendencí v roli učitele.“ Avšak v částech shrnujících empirický výzkum už se s pojmem 'pravidelnost' nesetkáme. Kam se tedy cíl ztratil?

Str. 85 – Díky zde uvedené tabulce přede mnou vyvstává konkretizace dlouho očekávaného a odpověď na otázku, co si představit pod pojmy osobní a profesní tendence.

Str. 107 – Mám však problém v rovině formulace závěrů. V kapitole 4.6. nenacházím jasně označenou a vymezenou odpověď na základní otázku (otázky) empirického šetření. Autorka mi ve finále práce nabídla ne zcela jednoduchá schémata a velké soubory pojmů. Pro mne spíše nečekaně do závěrů vlastní empirické části práce vnáší další kategoriální systém (Swainovy role). A nalézám v závěru dále odstavce naplněné velmi obecnými tvrzeními a často neznámými či samozřejmými tezemi.⁹

⁷ Mimochodem, kdyby autorka psala o bezdomovcích nebo policajtech, používala by rovněž spojení „pan bezdomovec“ nebo „pan policista“? ☺

⁸ Jako recipient textu bych zřejmě v tuto chvíli ocenil, kdyby autorka při vysvětlování více použila didaktickou znalost didaktického tématu... ☺

⁹ Např. „Učitel je sociální role, do které vstupuje určitý jedinec, zároveň je učitel profesí danou konkrétním prostředím (školní institucí). V rámci instituce má profese učitel určité profesní role nebo funkce (třídní, výtvarník, atd.). Tyto role v rámci instituce zakládají pedagogický vztah; pro něj je důležité například to, co si

Přítom podotýkám, že tímto nikterak nezpochybňuji kvalitu vlastního empirického šetření.

Naopak hodnotu dílčího konkrétního závěru vidím např. ve shrnutí rozhovorů v části 4.4.2 na str. 100 („Z čehož usuzuji, že personalizace je vztažená ke konkrétním žákům, není učitelé proklamována jako obecný princip – vlastně se „realizuje“ jenom skrze jejich uvažování o jednotlivcích.“).

I když i tady podotýkám, že personalizaci fakticky nelze 'realizovat' jinak, než skrze uvažování o konkrétních osobách...

V závěru 'čtenářského deníku' tedy ještě otázky:

Počítala autorka s vyústěním své práce do určitého praktického doporučení či prostě praktického využití ve vzdělávání učitelů? Pokud ano, v čem toto doporučení konkrétně spočívá?

B.

V zadání pro zpracování posudku jest požadováno, abych se vyjádřil k následujícím bodům, což závěrem též stručně činím:

- *Aktuálnost tématu:* Jistě - hledání osobnostního rozměru v kurikulu (míněno velmi široce) školních vzdělávacích oborů či předmětů rozhodně aktuálním tématem je.
- *Splnění stanoveného cíle:* Jasně stanoven je až cíl empirické části práce (v podobě formulace výzkumných otázek). Celkový cíl práce na začátku textu jasně vyjádřen není – myslím, že se implicity nalézá v obecné charakteristice tématu ("Tématem mého textu je osobní a profesní tendence učitele výtvarné výchovy a jejich vliv na jednání učitele ve vztahu k žákovi."), jímž se autorka hodlá zabývat. K tomuto tématu se autorka průběžně vrací, odkazuje atd. a věnuje se mu i v rámci empirického šetření ve všech fázích výzkumu.
- *Metody:* Pokud jde o použité metody, domnívám se, že byly svým kvalitativním zaměřením adekvátní tématu. Použití metod bylo již i předmětem pochvaly výše.
- *Nové poznatky, výsledky:* Nejsem si zcela jist novostí výsledků. Poměrně vysoká obecnost i typ informací jak ve 'shrnutí výzkumu' tak v 'závěrech' ve mně vyvolává dojem, že co čtu, není novinkou.¹⁰ A autorka, alespoň jsem si toho nepovšiml, sama v těchto shrnujících kapitolách neupozorňuje na to, co nového její text přináší.
- *Význam pro praxi a vědu:* Dovolím si oddělit sám text od jeho obsahu. K textu – jako onen čtenář – poznamenávám, že jeho jistá 'klenutost' či obecnost by mohla místy ustoupit jisté věcnosti a konkrétnosti. Zejména právě v oblasti výsledku typu 'co si z tohoto textu mohou odnést jiní'. K obsahu: Myslím si, že disertační práce má rozhodně význam pro autorku samu. A – viz poznámka č. 1 o pár řádek výše – zřejmě i pro pedagogiku či didaktiku výtvarné výchovy a 'pedeutologii' učitele výtvarných umění (to nedokážu plně posoudit). Z tohoto (ale i z mého) hlediska jsou jistě inspirací analýzy konkrétních situací s ohledem na jejich nejen výtvarný, ale i osobnostní a sociální rozměr a rovněž výrazný akcent na hledání osobnostně

---

učitel o žákovi představuje, myslí, jak ho pojímá..." Nebo. „Vzhledem k rozborům konkrétních kazuistik v předchozích kapitolách můžeme tvrdit, že učitel má možnost volit nebo zdůrazňovat určité typy učiva, že není svázán jen zjevným kurikulem.“ (což ovšem např. není jen skutečnost daná rozbohem kazuistik, ale jednak běžná praxe a jednak vůbec základními principy např. současné školské reformy). Apod.

¹⁰ Upozorňuji, že nejsem "výtvarný pedagog", nýbrž spíše "pedagog án zich" nebo pedagog osobnostně sociálního rozvoje. Nedokážu tedy posoudit novost z hlediska např. didaktiky výtvarné výchovy.

sociální dimenze výtvarného kurikula (opět míněno v nejširším smyslu tohoto slova). V tom se mi jeví práce nejsilnější.

▪ *Splnění podmínek doktorského řízení:* Ano (aniž bych se tímto slovem zříkal všeho výše uvedeného).

V Brandýse nad Labem
18.1.2010

JOSIE VALENTA

...výtvarného kurikula ... sociální dimenze ...

...výtvarného kurikula ... sociální dimenze ...

...výtvarného kurikula ... sociální dimenze ...

...výtvarného kurikula ... sociální dimenze ...

...výtvarného kurikula ... sociální dimenze ...

...výtvarného kurikula ... sociální dimenze ...